

Kappgjenger Tysse Plätzer: Fant sprøyter i garderoben

INTERVJU AKTUELT → SIDE 2

Lone Frank om
meningen med livet.

ESSAY IDEER → SIDE 24

M

MORGENBLADET

KR 45,-
7.- 13. AUGUST
2015
ÅRGANG 196
NR. 31

EN UAVHENGIG UKEAVIS OM POLITIKK, KULTUR OG FORSKNING

WWW.MORGENBLADET.NO

Kritikk mot streng etikk

ETIKK Forskere føler seg
«lenket på armer og ben»
av de etiske kjørereglene for
forskning på nettaktivitet.

En professor studerte debatter på pasientblogger og andre åpne nettfora. En masterstudent fulgte aktiviteten på en facebookgruppe med 4000 medlemmer. Begge fikk problemer da Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsfag og humaniora (Nesh) vurderte etikken i prosjektene.

Morgenbladet har snakket med flere forskere som opplever at det norske etikkregimet er blitt en hemsko ved bruk av kildemateriale fra internett. Personvernkravene er strenge, og flere havner i en runddans mellom ulike myndigheter. Søknadsprosessene er ofte omstendelige, og kan ta opptil seks måneder.

– Forskning på virtuelle samfunn blir umulig i Norge hvis normen Nesh skisserer blir stående, sier Olaug S. Lian, professor i medisinsk sosiologi ved Universitetet i Tromsø.

→ Les mer på side 4

POLITIKK PÅ TO HJUL

Det er ikke geografien som har gjort Nederland til verdens beste sykkelland. 40 år med radikal politikk ligger bak.

REPORTASJE → SIDE 14

FOTO: SINDEN PROLETA

FOTO: CHRISTINA ULRIKSEN OG ISABEL SHESTOPAL

norsk journalistikk:

= sånn
cirka
riktig

For norske journalister er det godt nok å
gjengi intervjuobjektene omtrent riktig.
Er det rart pressen sliter med troverdigheten?

AKTUELT SIDE 8-11

Når etikken stopper

PERSONVERN Forskning med nettbaserte kilder er i rivende utvikling, men flere forskere følger seg «lenket på armer og ben» av det de opplever som et utdatert og tregt kontrollregime.

EMIL FLATØ OG
ANDERS FIRING LUNDE

Olaug S. Lian trodde hun hadde gjort alt riktig. Professoren i medisinsk sosiologi ved Universitetet i Tromsø undersøkte debatter på pasientblogger og åpne nettfora (inkludert Facebook-grupper), som del av en større studie om ME-sykes erfaringer med sykdom og helsetjenesten. Lian visste at kildematerialet inneholdt intime erfaringer fra sykesengen, som blogginnlegget hvor en 16 år gammel ME-syk jente, ute av stand til å spise etter dager med smerte og kvalme, skriver at hun ikke får legene til å gi henne mat via en sonde: «Alt du får høre er at det er psykisk og bare din fantasi.»

Lian og medforfatteren Sarah Nettleton tok behørig forbehold. Av 69 mulige kilder, fjernet de 55, mye av hensyn til internasjonale forskernormer for bruk av nettbaserte kilder. Bare fullstendig åpne blogger ble brukt, og forum hvor skribentene åpenbart la opp til dialog og respons.

– Da ønsker du jo å bli lest, ville vi tro, sier Lian.

Forskningsgruppen ble styrket i troen på at alt var i orden da prosjektet fikk støtte av Forskningsrådet og tilslutning fra Personvernombudet. Artikkelen ble publisert i et tidsskrift på internasjonalt toppnivå, hvor to redaktører og tre fagfeller ga artikkelen grønt lys – de siste

PERSONVERN OG FORSKNINGSETIKK

- Forskere som vil ha godkjent eller vurdert etikken i prosjekter som bruker persondata, må forholde seg til et desentralisert kontrollregime.
- Noen former for registrering av persondata krever konsesjon fra Datatilsynet, noen institusjoner har meldeplikt til Personvernombudet for visse prosjekter, og Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (Nesh) gir prinsipiell veiledning og uttaler seg om enkeltsaker.
- Disse er alle underlagt forskjellige departementer, henholdsvis Justisdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Kunnskapsdepartementet.

med en bemerkning om at etikken var forsvarlig ivarett.

Tør ikke trosse. – Uttalelsene fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsfag og humaniora (Nesh) kom som lyn fra klar himmel, sier Lian.

Komiteen ga Lian det hun kaller «et smekk på fingrene» for personvernarbeidet i artikkelen. En anonym person hadde klaget på at Lian ikke informerte kildene sine eller innhentet samtykke. Nesh stilte seg bak klagen og sa seg dermed uenig med øvrige personvernmyndigheter: nettsidene talte ikke som offentlige fora.

Nesh er en uavhengig komité under Kunnskapsdepartementet, og består av ti fagfolk og to lekfolk. Organet er bare rådgivende, men Lian tør likevel ikke trosse deres anbefalinger.

– Vi har flere artikler ferdig skrevet og innsendt til tidsskrifter basert på samme data, som vi nå må trekke. Vi tør jo ikke gjøre dette en gang til, for forskningsetikken er oppklart. Så det er mye arbeid som går i vasken, sier hun.

Hvorfor ta kostnaden? I forrige uke avslørte NRK at Datatilsynet ikke vil frita Thomas Hegghammer fra plikten til

å informere norske Syria-farere om at han ville sammenstille informasjon om dem fra pressen og åpne Facebook-sider. Hegghammer uttalte i kjølvannet at vi kan «se langt etter dybdekunnskap om høyre-ekstremisme» og jihadistisk radikalisering hvis tilsynets avgjørelse blir stående.

– Vi har bare vært gjennom denne konsesjonsprosessen én gang. Vi har visst om hindringen hos Datatilsynet lenge og dermed unngått visse forskningsprosjekter, skriver Thomas Hegghammer, forsker ved Forsvarets forskningsinstitutt (FFI), i en epost.

Og legger til en parentes, som om han hvisker noe i øret:

– Og det tror jeg gjelder mange forskere på dette feltet. Hvorfor ta kostnaden ved å søke, samt den juridiske risikoen ved å behandle persondata, når du kan forske på noe annet i stedet?

Morgenbladet har snakket med flere forskere som opplever at det norske etikkregimet er blitt en hemsko ved bruk av kildemateriale fra internett. Personvernkravene er strenge, og flere havner i runddans mellom ulike myndigheter. Søknadsprosessene er ofte omstendelige, og kan ta opptil seks måneder. Og flere mener det samme som Thomas Hegghammer: regelverket er ikke tilpasset den digitale virkeligheten.

La masteren på is. – Det sier seg selv at regelverket ikke er oppdatert, mener Caroline Babayan, masterstudent ved Høgskolen i Hedmark.

Hun har i flere år jobbet med en masteroppgave om Facebook-gruppen LIM

(Likestilling. Integrering. Mangfold.) Babayan ble interessert i gruppen, som har over 4000 medlemmer – mange av dem kjente samfunnsdebattanter – da hun observerte at diskusjonene om islam var mer nyanserte, utfyllende og personlige der enn i tradisjonelle medier. Men nå har Babayan lagt oppgaven på is.

– Åpne Facebook-grupper er offentlige, men det er svært, svært vanskelig å referere til noe som helst fra disse gruppene uten at man bryter med personvernløven, sier Babayan.

Metoden hennes var «netnografi» – mer spesifikt deltagende observasjon i et sosialt medium. Babayan informerte ledelsen i gruppen og noen faste medlemmer om at hun forsket på LIM, og hun fikk samtykke til å referere meninger fra seks debattanter med fullt navn – oppgavens hovedpersoner. Problemet oppsto når hun ville referere til de hundrevis av personene som i større og mindre grad diskuterte med de seks. Babayan fikk flere instruksjoner fra den etiske komiteen da hun ba om deres vurdering av oppgaven.

– Hvis jeg skulle anonymisert alle de andre, men ikke hovedpersonene, ville det likevel blitt lett å finne frem til dem.

Meningene deres ligger jo der uansett hvordan jeg ville anonymiserte. Neste steg ville vært å anonymisere selve gruppen, men da ville oppgaven blitt meningsløs.

– Hva med å innhente samtykke fra

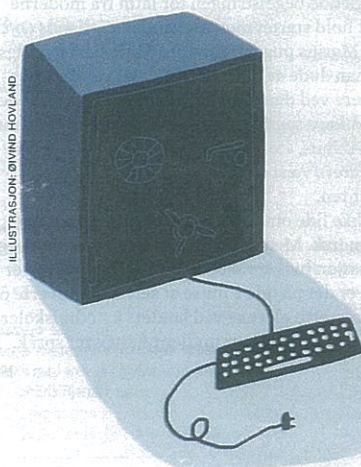
alle?

– Jeg vurderte å ta kontakt med alle, men fryktet det kunne ødelegge spontaniteten jeg opplevde i samtalen. Dynamikken kan forandres når du vet at noen følger med. Samtykke fra hundrevis ville også blitt for tidkrevende for en slik oppgave. Når jeg har levert utkastet av oppgaven til vurdering, har jeg blitt kritisert for at analysen ikke er fyldig nok. Det er blant annet fordi jeg har prøvd å unngå å bruke innlegg fra debattanter som ikke har gitt samtykke.

– Har du vurdert å bryte reglene?

– Så lenge reglene er der, vil jeg respektere dem. Som student er min oppgave å finne en løsning, men den ser jeg ikke. Reglene bør ikke fjernes, men det trengs en grundig gjennomgang for å finne ut av hvordan man kan forenkle forskning på det som til enhver tid er tilgjengelig.

Papir/elektronisk. Et viktig personvern hensyn er vanligvis at forskere ikke skal føre registre over sensitive opplysninger uten å ha innhentet samtykke eller å ha informert. Men Thomas Hegghammer mener prinsippet har fått «absurde» utslag i hans tilfelle.

ILLUSTRASJON: ØIVIND HOLLAND

forskningen

– Om en forsker samler personopplysninger i et Word-dokument, blir det regnet som et register i Norge. I mitt prosjekt hadde det ikke vært noe i veien for å samle avisartikler på papir og ha det i en skuff. Men Word-dokumenter er søkbare, sier han.

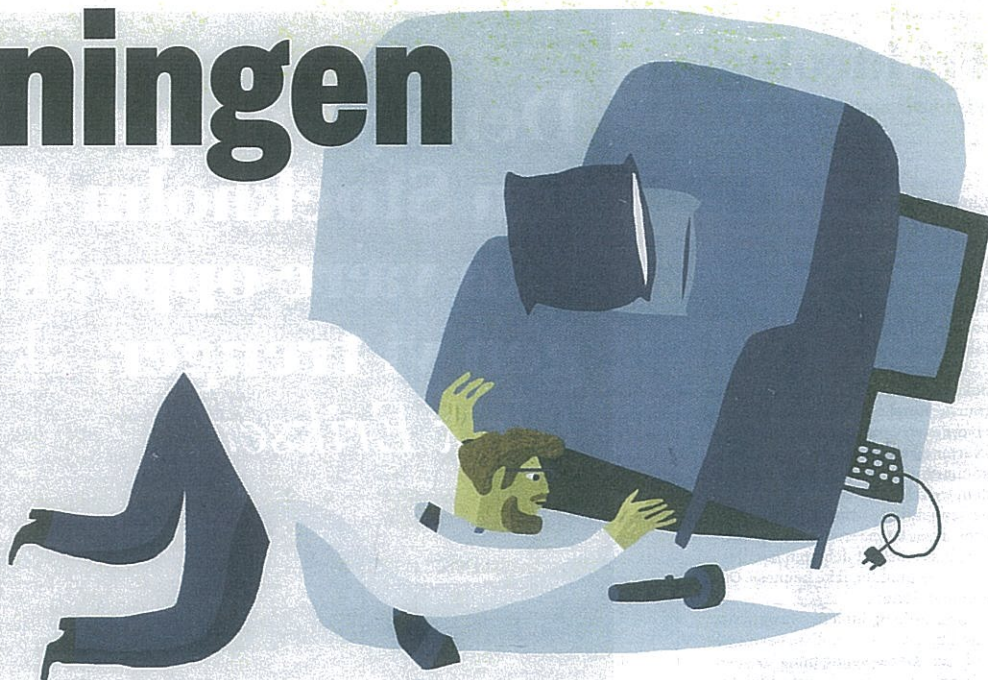
– Det blir absurd all den tid Atekst og Google og Facebook og LexisNexis eksisterer: du vil finne mye mer informasjon der enn om du bryter deg inn på dataen til en forsker på Blindern.

Privat/offentlig. ME-forsker Olaug S. Lian har støtt på et lignende uoppgjort spørsmål. Normen internasjonalt er ifølge professoren at offentlige ytringer kan brukes uten informasjonsplikt eller samtykke.

– Når du publiserer en artikkel i Morgenbladet spør jeg ikke om lov til å sitere den, og jeg forteller deg det heller ikke. Av samme grunn som at jeg ikke spør deg om lov, har vi ikke spurt om lov for annet publisert materiale vi har brukt, sier hun.

Nesh er uenig. I uttalelsen om Lians prosjekt skriver komiteen at «ytringer på Internett ikke uten videre kan betraktes som offentlige».

– De later til å mene at tekst som er publisert på nett, ikke vil være publisert

Når vi ikke kan gjøre denne typen studier, blir det enten ikke gjort av noen, eller «kjapt og gæli» av journalister.

THOMAS HEGGHAMMER.
TERRORISMEFORSKER

i samme forstand som tekster trykket på papir. Unge folk, som er vant til å publisere elektronisk, vil jo ikke tenke sånn, sier Lian.

– Hvorfor innhentet du ikke bare samtykke?

– På noen hadde vi ikke kontakinfo. Noen av kildene var Facebook-grupper med flere hundre deltagere, og noen av dem brukte kallenavn.

– Og dem dere hadde kontakinfo til?

– Spørsmålet bør altså ikke være hvorfor vi ikke informerte, det bør være hvorfor det skal være relevant å informere overhodet, sier Lian.

– Kommer feltet ditt i baktevja internasjonalt med disse normene?

– Ja. Forskning på virtuelle samfunn blir umulig i Norge hvis normen Nesh skisserer, blir stående. Og det gjøres i hele resten av verden. Så inntil

dette er avklart, er vi lenket på armer og ben.

Fortegner kunnskap. Thomas Hegghammer tror regelverket også har følger for innholdet i forskningen.

– Hva slags spørsmål vil forskere typisk unngå på grunn av personvernreglene på feltet dit?

– Alt som har med biografiene til de radikaliserte å gjøre. Og dermed mangler vi god informasjon for å svare på det overordnede spørsmålet om hva som forårsaker radikalisering, sier Hegghammer, og legger til:

– Når vi ikke kan gjøre denne typen studier, blir det enten ikke gjort av noen, eller «kjapt og gæli» av journalister.

ef@morgenbladet.no
afl@morgenbladet.no

Forskerens makt

– Dette handler ikke om forskerne, men om dem som blir forsket på, sier Elisabeth Staksrud, nestleder i Nesh.

– Forskere legger vekk prosjektene sine etter tilbagemeldinger fra Nesh. Er dere makten deres bevisst?

– Nesh er et rådgivende organ. Vi vil at gode prosjekter skal gjennomføres, men i nettrelatert forskning, som i all annen forskning, er det essensielt å respektere og beskytte informantene. Dette dreier seg ikke om forskeren, men om dem som blir forsket på.

Selv om Facebook-grupper eller blogger er helt åpne, sier Staksrud, forventer ikke nettbrukere at det de legger ut, skal analyseres i en annen kontekst senere.

– Regelverket handler mye om å sikre folks rettigheter overfor forskeren, som alltid er i en maktposisjon. Ofte er det nok å spørre informantene på forhånd – og sikre at samtykket man får er informert, vi kan ikke forske på personer som ikke skjønner hva de sier ja til, sier Staksrud, som selv er nettforsker og til daglig undervisningsleder

ved Institutt for medier og kommunikasjon ved Universitetet i Oslo.

– Er det blitt vanskeligere å være prinsipiell på grunn av internett?

– Forskere har alltid måttet be om tillatelse. Det skal svært mye til før en forsker kan gå undercover og så publisere identifiserende informasjon. På nettet er informasjon lettere tilgjengelig, men det fjerner ikke kravet om informert samtykke. Forskningsetikken er ikke blitt mindre relevant. I Nesh må vi selvsagt forsikre oss om at prinsippene er klare og forståelige for dem som skal bruke dem.

Staksrud opplever at barn og unges syn på hva som er offentlig og privat kan være annerledes enn hva teknologien tilsier:

– Mange ungdommer oppgir at de er «offentlige» eller «offisielle» på Facebook, men private og personlige på Twitter. Teknisk sett er det ofte omvendt.

– ME-forsker Lian impliserer at ungdom

tenker at tekster publisert på nett er «like publisert» som tekster publisert på papir?

– Dette handler ikke om papir eller ikke papir. Det er forskjell på informasjon som er publisert redaksjonelt og informasjon som er publisert av en privatperson på nettet. Selv om det sistnevnte er offentlig tilgjengelig, forventer man ikke at det har samme offentlige verdi. Ungdom kan ikke forventes å implisitt forstå å ha gitt samtykke til at ethvert bilde eller enhver statusoppdatering som de publiserer kan benyttes fritt av forskere uten at de får vite at de blir forsket på.

– Samtidig har journalister i praksis nesten fri tilgang til det de finner på nettet?

– Journalister er ikke forskere. Som forsker kan man ikke gjøre det samme som journalister – og sånn skal det være. Hvis ikke mister vi tilliten vi er avhengig av. Journalister har sitt etiske regelverk – vi forskere har vårt.

